

Journal of Bhuwanishankar (JoBS)

A Peer Reviewed Research Journal

ISSN: 2961-1938 (Print), 2961-1946 (Online)

भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा सिकाइमा प्रभाव

सतेन्द्रप्रसाद यादव*

Received: 30 August, 2024

Accepted: 25 October, 2024

satuyadav35@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत लेख भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइमा प्रभावको अध्ययनमा केन्द्रित छ । यो लेख गुणात्मक अनुसन्धान अन्तर्गत फेनोमोलोजी ढाँचामा आधारित छ । यस लेखमा बारा जिल्ला जीतपुर सिमरा उपमनपाको भोजपुरी मातृभाषी पढ्ने सामुदायिक विद्यालयको कक्षा चारमा पढ्ने विद्यार्थीलाई नमुना छनोटअन्तर्गत उद्देश्यमूलक विधिको प्रयोग गरी नमुना छनोट गरिएको छ । नमुनाका रूपमा छनोट भएका सहभागीहरूसँग उच्चारण र वर्णविन्यासगत तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित तथ्यलाई लिप्यन्तरण गरी कोडिङ गरेर नेपाली भाषा उच्चारणमा भोजपुरी भाषाको प्रभाव तथा नेपाली वर्णविन्यासमा भोजपुरी भाषाको प्रभावजस्ता दुई साभ्ना थिमको निर्माण गरी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको सिकाइमा भोजपुरीको प्रभावको विश्लेषण गरिएको छ । विद्यार्थीको भाषा सिकाइ प्रभावलाई अजन्त /हलन्त, अल्पप्राण-महाप्राण, सघोष-अघोष, 'यू' को प्रयोग, शब्दमध्य र शब्दान्तमा 'ह' को प्रयोग, पञ्चम वर्ण 'ण' को प्रयोग, ऋकार र रकारको प्रयोग भएका शब्दहरूको उच्चारण गर्न लगाई उच्चारण अवस्थामा हेरिएको छ । तिनै उच्चरित शब्दहरूलाई श्रुतिलेखनबाट विद्यार्थीहरूको वर्णविन्यास (लेखाइ) पनि हेरिएको छ । विद्यार्थीको उच्चारण हेर्दा विद्यार्थीहरूले महाप्राणलाई अल्पप्राण, सघोषलाई अघोष, 'ण' पञ्चम वर्णको 'न' उच्चारण, शब्दमध्य र शब्दान्तमा 'ह' को लोप, ऋकार र रकारको रेफगत उच्चारण, 'रू' र 'लू' को ध्वनि विपर्यासगत उच्चारण गरेको देखिन्छ भने उच्चारणगत प्रभाव वर्णविन्यास (लेखाइ) मा पनि देखिएको साथै मातृभाषाका शब्दका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । विद्यार्थीहरूको उच्चारण तथा वर्णविन्यासमा देखिएका विशिष्टताहरू भोजपुरी भाषाका विशेषता भएकाले भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा सिकाइमा भोजपुरी भाषाको प्रभाव परेको निष्कर्ष निकालिएको छ । यस लेखबाट नेपाली भाषाशिक्षक, भोजपुरी मातृभाषी अध्येता तथा समग्र भाषाशिक्षणमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

शब्दकुञ्जी: उच्चारण, बलाघात, भाषा, भोजपुरी, लेखन ।

विषयपरिचय

भाषा विचार आदान प्रदानको माध्यम हो । मानवहरूले भाषाका माध्यमबाट आफ्ना अभिव्यक्त विचारहरू अरूमा भन्नुपर्छ । मानव भावहरू भन्छन्, आवश्यकता तथा चाहनाहरू व्यक्त गर्छन् र आकाङ्क्षाहरू प्रकट गर्दछन् । गौतम र चौलागाईं (२०७०)का अनुसार “मानिसहरू भाषाका माध्यमबाट नै आ-आफ्ना विचार र अनुभूतिलाई एकअर्कामा साटासाट गर्दछन् र आफ्ना समग्र व्यवहारहरू सम्पन्न गर्दछन्” (पृ.१२) । भाषा विचार वा अनुभूति आदान प्रदानको माध्यम र व्यवहार सञ्चालनको साधन हो । मानवीय व्यवहारमा भाषाकै माध्यमबाट कार्य घट्टने तथा समापन हुन्छन् । संसारमा मानिसहरूका भावना तथा विचार साटासाटका लागि छ हजार भन्दा बढी भाषाहरू

* सतेन्द्रप्रसाद यादव, त्रिवि, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत विद्यावारिधि गर्दै हुनुहुन्छ ।

प्रयोग व्यवहारमा छन् । यी विविध परिवारका छ हजार भन्दा बढी भाषाहरूलाई मानवहरूले आमाको भाषा वा मातृभाषाको रूपमा, पहिलो भाषाको रूपमा, दोस्रो भाषाको रूपमा प्राप्त र आर्जन गरेर जीवन व्यवहार सञ्चालन गर्दै आइरहेका छन् । विविधतामय हिसाबले नेपालमा पनि विभिन्न भाषाहरू बोलिन्छन् । नेपालको जनगणना २०७८ का अनुसार नेपालमा विभिन्न भाषा परिवारका १२४ वटा भाषाहरू बोलिन्छन् (caste/Ethnicity Report, 2078) । नेपाल बहुभाषिक मुलुक भएकाले यहाँ एकभाषी, द्विभाषी र बहुभाषिक स्थिति विद्यमान छ । यहाँको पठन तथा शिक्षाको माध्यमको रूपमा द्विभाषिक नीति अवलम्बन गरिएको छ । नेपालको संविधान २०७२ अनुसार आधारभूत तहसम्म मातृभाषाका माध्यमात बालबालिकालाई शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार प्राप्त छ भने माध्यमिक तथा उपल्लो तहमा नेपाली र अङ्ग्रेजी भाषाका माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्ने कानुनी प्रावधान रहेको छ । विद्यालयीय तहमा बालबालिकाहरू नेपाली भाषालाई माध्यम भाषाका रूपमा तथा दोस्रो भाषाका रूपमा प्रयोग व्यवहार गर्दछन् । विभिन्न मातृभाषाका बालबालिकाहरू विद्यालय तहमा नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दछन् । दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा बालबालिकाको पारिवारिक, सामाजिक, वातावरण, भाषिक पृष्ठभूमि, भाषिक समानता र भिन्नताले प्रभाव पार्ने देखिन्छ । दोस्रो भाषा सिकाइ पहिलो भाषाका उच्चारण प्रक्रिया, रूप एवम् वाक्य गठन र शब्दभण्डारको उपयोगमा सोधिएको अनुसन्धान कर्ताले भिन्न किसिमको उच्चारण (वर्ण गठन) रूप एवम् वाक्य गठन र शब्दभण्डार भएको नयाँ भाषालाई आफ्नो पहिलो भाषा (मातृभाषा) प्रभाव नपरी सिक्न सकेको कम्पै पाइन्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. २४) पहिलो भाषाको प्रभाव दोस्रो भाषाको सिकाइ उच्चारण देखि समग्र बोलाइसम्म प्रभाव पार्दछ । दुबै भाषा बिचको नजिकता र दूरताले भने दोस्रो भाषा सिकाइमा सहजता तथा दुर्बोधता ल्याउँछ । नेपालमा बोलिने धेरै भाषाका मातृभाषी विद्यार्थीहरू विद्यालय तहमा दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने गर्दछन् ।

नेपालमा बोलिने विभिन्न भाषा परिवारका ६० ओटा भाषामध्ये भोजपुरी भाषा मधेश प्रदेशमा बोलिने भाषा हो । देशैभरि करिब १२४ ओटा मातृभाषामा भोजपुरी ६.२४ प्रतिशत वक्ता सङ्ख्या भएको तेस्रो स्थानमा पर्ने भाषा हो (भाषा आयोगको प्रतिवेदन, २०८०, पृ. १४९) । नेपालको जनगणना २०७८ अनुसार यस भाषाका मातृभाषीहरू सबै प्रदेशमा भए पनि बारा, पर्सा, सर्लाही, रौतहट, चितवन, नवलपरासी (सुस्ता पूर्व र सुस्ता पश्चिम) र रूपन्देही जिल्लामा बढी जनघनत्व छ (ठाकुर, २०८०) । बहुभाषिक मुलुकको रूपमा चिनिने हाम्रो देशमा प्रायः सबै विद्यालय बहुभाषिक विद्यालय भएकाले हेरेक नेपाली इतर मातृभाषीहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिकाइ गर्छन् । बायाँ र दायाँबाट लेख्नेलाई परस्पर अर्को हातले लेख्न लाग्दा अष्टयारो हुने हुँदा (शर्मा र पौडेल, २०६७) भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषासिकाइ गर्दा दोस्रो भाषीलाई पहिलो भाषाको प्रभाव अवश्य नै देखिन्छ । नेपालको कुल मातृभाषाको ४४.८६ प्रतिशत नेपाली जनताको पहिलो भाषा अर्थात् मातृभाषा नेपाली हो (भाषा आयोगको प्रतिवेदन, २०८०, पृ. १४९) र नेपालको संवैधानिक कामकाजको भाषाको मान्यता पाएकोमा (नेपालको संविधान, २०७२, पृ. २) भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूका लागि दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिकाइ गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यस भाषाको आफ्नै किसिमको ध्वनि व्यवस्था, उच्चारण व्यवस्था, वर्णविन्यास व्यवस्था, व्याकरणिक व्यवस्था र अर्थ व्यवस्था पाइन्छ । भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरू नेपाली भाषालाई विद्यालय तहमा दोस्रो भाषा सरह सिक्दछन् । तसर्थ नेपाली भाषा भाषिक सिपको सिकाइमा विविधता छ कि छैन वा विभिन्न विद्यालयको भोजपुरी विद्यार्थीहरूको भाषिक सिकाइमा प्रभाव परेको छ कि छैन भनी समस्यामा केन्द्रित रही अनुसन्धान गरिएको छ । भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा के कस्ता सहजता र जटिलताको सामना गर्दछन्? विद्यार्थीको नेपाली भाषा सिकाइमा उच्चारण, वर्णविन्यास, व्याकरण तथा

शब्दभण्डार तहमा भोजपुरी भाषाको के कति प्रभाव छ ? जस्ता विविध पक्षहरूको वास्तविक तथा गहन अध्ययन भएको कमै पाइन्छ । यसै समस्यामा केन्द्रित रही कक्षा चारमा अध्ययनरत भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा सिकाइ भोजपुरी भाषाका कारण विशेषतः उच्चारण र वर्ण विन्यासमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । विद्यालय तहमा अध्ययनरत भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा सिकाइमा पर्ने उच्चारण र वर्णविन्यासगत प्रभावका प्रश्नमा केन्द्रित रही नेपाली भाषा सिकाइबारे प्रस्ट्याउने छ साथै यो लेख आगामी दिनमा भोजपुरीको अध्ययनमा नयाँ खुड्किलाको रूपमा रहनेछ ।

अध्ययनविधि र प्रक्रिया

कक्षाकोठामा भाषा सिकाइको अभ्यास अपरिहार्य हुन्छ तदनु रूप विद्यार्थीहरूलाई भाषा सिकाइमा सक्रिय बनाउनुपर्छ । चौदोन (२००९) का अनुसार “दोस्रो भाषा शिक्षणमा शिक्षक र विद्यार्थी बीच बढीभन्दा बढी दोस्रो भाषामा छलफल र संवाद गर्न प्रेरित गरी विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण गर्न ध्यान दिनुपर्छ” (पृ.११९) । अर्थात् कक्षाकोठाको वातावरण नेपाली भाषा सिकाइ प्रति चाख र चिन्तन दुवै हुनुपर्छ । पौडेल र पण्डित (२०६८)का अनुसार “यस्ता अनुसन्धान कार्यमा अनुसन्धान कर्ताले आफ्नो उद्देश्यपूर्ति गर्नका लागि आफ्नो नमुना आफैँले खोजेर निर्माण गर्दछन्” (पृ.१३१) । तसर्थ प्रस्तुत लेखलाई अवधारणात्मक ढाँचामा आधारित रही वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको गुणात्मक लेखमा तयार पारिएको छ साथै भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको भाषा नेपाली भाषा सिकाइमा प्रभाव पर्दछ भनी मेरो निर्देशित परिकल्पना (Directional hypotheses) रहेको छ । यस अध्ययनमा परिघटनामूलक (Phenomenology) ढाँचालाई अङ्गीकार गरिएको छ । “फेनोमेनोलोजी अध्ययनले कुनै खास विषय वा (Phenomenon) मा व्यक्तिले हासिल गरेका अनुभवका आधारमा कस्तो अर्थ (Meaning) हुन्छ भन्ने कुराको खोजी गर्दछ” (खनाल, २०८०, पृ.८९) । परिघटनामूलक अनुसन्धानले मानिसका जीवन्त अनुभव, व्यवहारको वास्तविक परिवेशमा अध्ययन गर्दछ । उक्त अध्ययनको लागि आफू पनि भोजपुरी मातृभाषी भएकाले यहाँ बोलिने नेपाली भाषामा भोजपुरी भाषी वक्ताहरूको असर देखेभोगेकोले उक्त अध्ययनको लागि नमुना रहेको साथै मैले बारा जिल्लाको १६ ओटा पालिका मध्ये जीतपुर सिमरा उपमहानगरपालिकाका तिनओटा सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधि अन्तर्गत साधारण अनियमित नमुना (Simple random sampling) को प्रयोग गरी १०/१० जना विद्यार्थी प्रत्येक विद्यालयबाट ५/५ जना छात्रा र छात्र गरी जम्मा ३० जनामा जनसङ्ख्या छनोट गरियो । उनीहरूलाई कक्षा चारको विषय सूचिको साथै थप शब्दहरू अघोष, क्ष छे, ण र न, ऋकार र रकार, अल्पप्राण-महाप्राण, सघोष-लोप, ध्वनि विपर्याय जस्ता क्षेत्रका दशदश ओटा शब्दहरू सेतोपाटीमा लेखी उच्चारण गर्न लगाइयो । हरेकलाई वर्णविन्यास, उच्चारण र प्रयोग जीवनका शब्दमा नेपाली भाषा सिकाइमा भोजपुरी भाषाको प्रभाव कति छ ? भनी विद्यार्थीहरूले गरेको उच्चारणलाई मोबाइलमा रेकर्ड गरियो । उच्चारण पश्चात् तिनै शब्दहरूलाई श्रुतिलेखन गराई सङ्कलन गरियो । रेकर्डेड (मोबाइल) र श्रुतिलेखन सामग्रीलाई पुनः कापीमा लिप्यन्तरण गरियो । लिप्यन्तरण गरिएको सामग्रीलाई उच्चारणगत प्रभाव र त्यसले वर्णविन्यास (लेखाइ)मा पारेको प्रभावलाई भोजपुरी भाषाका विशेषताका आधारमा वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक पद्धति अपनाई विश्लेषण गरिएको छ ।

भोजपुरी भाषाको परिचय र सैद्धान्तिक पर्याधार

भोजपुरी पूर्वी अथवा मागधी परिवारको सबैभन्दा पश्चिमी भाषा हो । भाषाको सम्प्रेषणमा यसलाई ‘पूर्वी’ र ‘देश’

आदि विभिन्न नामले सम्बोधन गरे पनि औपचारिक रूपमा 'भोजपुरी' नै भन्ने गरिन्छ । भोजपुरी भाषा नेपाल र भारतको सिमानामा बोलिने हिन्द-आर्य समूहको एउटा जीवन्त भाषा हो । भारतको विहार राज्य र नेपालको मधेश प्रदेशमा वक्ता सङ्ख्या धेरै रहेको पाइन्छ । एथ्नोलगले भारतमा भोजपुरी भाषीहरूको जनसङ्ख्या ५,०६,००,००० बताएका छन् भने विश्वभरिमा भोजपुरी भाषीहरूको जनसङ्ख्या मातृभाषीको रूपमा ५,२३,०३,००० र दोस्रो भाषाभाषीको रूपमा १,६०,००० गरी जम्मा वैश्विक जनसङ्ख्या ५,२४,६३,००० देखाइएको छ । तर भारतमा भोजपुरीलाई अभ्रसम्म सविधानको आठौँ अनुसूचीमा दर्ता नगरिएकाले भोजपुरी भाषीलाई हिन्दी भाषीकै रूपमा देखाउने गरिएको छ । यति हुँदाहुँदै नेपालको जनगणना २०७८ अनुसार भोजपुरी नेपालको तेस्रो प्रमुख भाषा हो भने एथ्नोलग २०१९ (२२ औँ संस्करण) अनुसार यो विश्वको २६ औँ प्रमुख भाषा हो । भोजपुरी भाषा भोजपुर सहरबाट नामकरण भएको मानिन्छ । देवका (सन् २००१) का अनुसार "आजभन्दा करिब १४०० वर्ष भोजबिन्दु काशीका राजा थिए र उनका अनुसार काशीको राजधानी भोजपुर भएको र त्यहाँको सम्पर्क भाषाको नाम भोजपुरी थियो" । त्यस्तै तिवारी (२००९)का अनुसार भोजपुर बिहारको प्राचीन शाहाबाद जिल्लाको पश्चिम उत्तर दिशातिर पर्ने परगना हो । प्राचीन भारतीय इतिहासमा भोजपुरको निकै गौरवपूर्ण स्थान रहेको छ । इतिहासमा यस कुराको प्रमाण पाइन्छ कि कुनै समयमा यो भोजपुर नै डुमराँव राज्यको सदरमुकाम थियो । बागसार भन्ने जुन स्थानमा बक्सरको युद्ध भएको थियो, त्यो स्थान भोजपुरदेखि नजिकै रहेको छ । सन् १९७३ मा जब बिहार सरकारले जिल्लाहरूको पुनर्विभाजन गर्‍यो, त्यस बेला शाहबदलाई दुई भागमा विभक्त गरियो । दक्षिणी जिल्लाको नाउँ "रोहतास" हुन गयो साथै उत्तरतिरको भाग "भोजपुर" नामबाट चिनियो । भोजपुर जिल्लाको नामबारे प्रमाण त्यहाँ बस्नेहरूको मनस्पटलमा भेटिन्छ । (पृ.१२)

भोजपुर भाषाको उत्पत्तिबारे धेरै मतमतान्तर रहँदै आएको छ । अशक (२०७७) का अनुसार ग्रियर्सनले (१९०२) भोजपुरी भाषा शाहाबाद जिल्लाको भोजपुर नै थियो । यो पटना वा गङ्गा नदीको दक्षिण भागमा केही दुरी (८१ कि.मि.) मा थियो । गाउँ सानो देखिए तापनि कालान्तरमा यो शक्तिशाली रजपुतहरूको राजधानी रहेको थियो । त्यतिखेर अगुवा डुमराँवका महाराज थिए । भोजपुर परगनाको नाउँमा भोजपुरी भाषाको नाउँ रहन गएको हो । यो भोजपुरी सीमाको दक्षिण हिमालयको तल्लो पहाडसम्म र चम्पारण जिल्लादेखि बस्तीसम्म फैलिएको छ । साथै सोन, छोटानागपुर, राँचीको पठारसम्म फैलिएको छ । केही बङ्गाल जिल्लासम्मको ठाउँलाई अगोटेको पाइन्छ (पृ.२८) ।

वेदमा भोजपुरी भाषाबारे तथ्य भेटिन्छ । शाहाबाद जिल्लाको बक्सर(वेदगर्भ) क्षेत्र भोजपुरसँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । यसको प्रमाण स्वरूप वाल्मीकि रामायणको एउटा घटनालाई मान्न सकिन्छ जहाँ 'विश्वामित्र राम र लक्ष्मणसँग अयोध्याबाट सिद्धाश्रम जानको लागि पूर्व दिशातिर हिडेका थिए' । त्यसलाई ऋग्वेदमा भोजा, भोजास्येद, भोजस्य, भोजेषु, भोजायको बहुधा प्रयोग पाइन्छ । 'भोज' लाई अरू जनसमुदायमा प्रयोग नभएको तर आर्य समुदायमा संज्ञाको रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी सहयोगी तथा उदार हृदय प्रजापालक वीर भोजवंशी क्षत्रियहरूको बारेमा ऐतरेय ब्राह्मण (५/१२, १४/७, ७/३२) मा के भनिएको छ भने 'यिनीहरू न कहिल्यै मर्छन्, न त कहिल्यै नीच मित-गति नै हुन्छन् ।)

भोजपुरी भाषा ऐतिहासिक खोज बारे चटर्जी (१९२६:१७) अनुसार "मध्य हिन्द-आर्य भाषाहरूलाई इसापूर्व ६०० देखि इ.पू. २०० सम्म पहिलो चरण, इसापूर्व २०० देखि सन् २०० सम्म दोस्रो चरण र सन् २००देखि ६०० सम्म तेस्रो चरण साथै सन् १००० मा नव हिन्द-आर्य मागधीमा भोजपुरी वर्गीकरण गरेको पाइन्छ" । यसै विन्दुमा भोजपुरी

भाषामा नव युग सुरुवातसँगै कीर्तिलता, कीर्तिपताका जस्ता ग्रन्थको विकास भएको पाइन्छ। ग्रियर्सनका (१९०३) अनुसार “भारोपेली भाषा परिवारको भारत-इरानी शाखाको हिन्द आर्य भाषा उपपरिवारको पूर्वी समूहमा पर्ने विहारी उपसमूहको भाषा हो”। यस भाषालाई हिन्दी, नेपाली, मैथिली, बजिका भाषासँग नजिक राखेर हेर्न पनि सकिन्छ। अशक (२०७९) का अनुसार भोजपुर भाषाका भाषिका पूर्वी भोजपुरी (सर्लाही, रोतहट र बाराको पूर्वी भाग), केन्द्रीय भोजपुरी (बारा, पर्सा) र पश्चिमी भोजपुरी (नवलपुर, नवलपरासी र रूपन्देही) रहेको साथै बारा र पर्साका बोलिने भोजपुरी भाषा मानक भोजपुरी हो (पृ. ३९)।

भोजपुरी भाषाले आफ्ना विभिन्न कालखण्डमा विभिन्न आरोह अवरोह पार गर्दै विगतदेखिको समयमा खोज अनुसन्धान, भाषा व्याकरण र शब्दकोशको निर्माण भइरहेको पाइन्छ। यसभाषामा प्रकाशन हुने पत्रपत्रिकाहरू सयपत्रीको भोजपुरी कथा, भोजपुरी सम्मेलन पत्रिका, मधुपर्क, जनमत, नवप्रज्ञापन र महुवा हुन्। समयानुसार भोजपुरी भाषाका लागि कम्प्युटरमा यसका पाण्डुलिपिका लागि Kaithi OTS Noto -sans -Kaithi फन्टमा भोजपुरी कैथी लिपिमा लेखिन्छ। कैथी र देवनागरी लिपिमा बढी पृथकता हुँदा त्यसैले नेपाली र भोजपुरी भाषाका प्रयोग हुने करिब साठी प्रतिशत शब्दहरू मौलिक रूपमा प्रयोग गरिन्छ (अशक, २०७९)।

परिणाम तथा विमर्श

भोजपुरी भाषा नेपालमा बोलिने भाषामध्ये तेस्रो मातृभाषी वक्ता सङ्ख्या भएको भाषा हो। भोजपुरी मातृभाषीलाई दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिकदा यसको प्रभाव रहन्छ। सो सन्दर्भमा बारा जिल्ला जीतपुर सिमरा उपमनपाको तीनओटा विद्यालयमा भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषा सिकाइमा भोजपुरीको प्रभावलाई विश्लेषण गरिएको छ। यसरी भोजपुरी भाषाको प्रभावको उच्चारण, वर्णविन्यास र अध्ययेता अनुभावका आधारमा केलाउन सकिन्छ :

भोजपुरी भाषाको वर्णव्यवस्था

हेरेक भाषाको आफ्नै संरचना हुन्छ। त्यस्तै भोजपुरी भाषाको पनि उच्चारण, शब्द, व्याकरण आदि व्यवस्था छ। अशक र शर्मा (२०७७) का अनुसार “नेपालीमा जस्तै भोजपुरीको कथ्यमा स्वर छ ओटा (अ, आ, इ, उ, ए, ओ) र लेखनमा स्वर तेह्र ओटा (अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः) छन्। त्यस्तै व्यञ्जन वर्ण कथ्यको स्थान अन्तर्गत कण्ठ्यमा (क, ख, ग, घ, ङ), तालव्य (च, छ, ज, झ, ञ), दन्त्य (त, थ, द, ध, न, ण), ओष्ठ्य (प, फ, ब, भ, म) र मूर्धन्य (ट, ठ, ड, ढ, ण, ङ) पर्दछन्। तर लेखनमा ज, ण, श, ष, र, क्ष, त्र, ज्ञ लाई पनि वर्णका रूपमा लिने गरिएको छ। वास्तवमा ण, श, ष भोजपुरीमा उच्चारित हुँदा भन्ने क्ष (क+ष), त्र(त+र), ज्ञ(ज+ञ) संयुक्त व्यञ्जन हुन्। भोजपुरी वर्णमा संयोग, उच्चारण र अक्षर संरचनाका पनि मौलिक पक्षहरू छन्। शब्दको सुरु र अन्त्यमा य र व बाहेक अरू व्यञ्जनसँग संयुक्त व्यञ्जनको भोजपुरीमा उच्चारण गरिदैन। जस्तै - ‘स्नान र स्टेसन’ लाई उच्चारण गर्दा भोजपुरीमा पनि नेपालीमा एकैनासले क्रमशः अस्नान र इस्टेसन उच्चारण गरिन्छ भने गन्ज र से केन्डलाई गन्ज र सेकेन्ड गरिन्छ। कतिपय ठाउँमा अजन्त लेखेर हलन्त उच्चारण गर्नु भोजपुरीको वैशिष्ट्य हो। जस्तै कलम र गोलमालजस्ता नामिक शब्दको उच्चारण गर्दा कमल र गोलमाल हुन जान्छ। यसरी नै द्विस्वरका बिचमा र शब्दान्तमा घ, भ, ढ, ध, भ लेखिए पनि ग, ज, ड, द, ब उच्चारण हुने कुरा बाघ - बाग, पढ - पड, सुढ - सुड आदि उच्चारणले प्रस्ट्याउँछ” (पृ. ३८)।

भोजपुरी भाषाका उच्चारण र वर्णविन्यासगत मानक व्याकरण अगाडि सिर्जना भइसकेको छ । ठाकुरका (२०८०) अनुसार यस भाषामा ३६ व्यञ्जन वर्ण र ८ ओटा मौखिक स्वर वर्ण हुन्छन् :

तालिका १ : भोजपुरी स्वरहरू

जिब्रोको भाग		अग्र	मध्य	पश्च
जिब्रोको उचाइ	संवृत	इ		ए
	अर्धसंवृत	ए		ओ
	अर्धविवृत	ऐ	ऋ	औ
	विवृत		ऌ	

(ठाकुर, २०७९, पृ. २८०)।

उच्चारणमा नेपाली भाषा जस्तै भोजपुरी भाषा पनि ध्वन्यात्मक भए पनि कथ्यमा भोजपुरी भाषामा बलाघात वार्षिक भेटिन्छ । जस्तै :

तालिका २

भोजपुरी शब्द	नेपाली शब्द	भोजपुरी शब्द	नेपाली शब्द
बतिआ	कोपिला	बतिआ	कुरा (कुनै विषय वा प्रसङ्ग)
पिट	मार्ने काम	पिट्टा	पिट्टाई खानेकाम
मोटा	मोटो	मोटा	मोटोपन
बहरा	बाहिर	बहरा	बाहिर पठा वा ल्या

(पृ२८२)

तालिका ३

भोजपुरी भाषाको रूपवर्णविज्ञान रूपध्वन्यात्मक परिवर्तन निम्न प्रकारका छन् :

रूपवर्णविज्ञान	भोजपुरी शब्द निर्माण	नेपाली शब्द
लोप	पटी + दार = पट्टार	आफन्त
	गोबर + धन = गोधन	पशुधन
	गो + बास = गोआस	घर
उत्थान	पात + भ्रार = पत्भर	पातभर्ने समय
सम्मिलन	उत् + हर = उत्थर	जवाफ
	बाप + बेटी = बाबेटी	बुबाछोरी
ऋपिनिर्हित	उत्तर + आरी = उत्तवारी	उत्तर दिशातिर
संलयन	मध्य + देश = मधेश	मधेश
	सुन्नर + नैना = सुनैना	सुन्दर आँखा वा व्यक्तिका नाम

(पृ२८४)।

भोजपुरी भाषाविदहरूका अनुसार नेपाली भाषाका भाषिकासँग भोजपुरी भाषाका भाषिका केही हदसम्म मिल्नु यी

दुबै भाषाको विशिष्ट पक्षको रूपमा मानिन्छ। गौतम र चौलागाईं (२०७०)का अनुसार “भूगोल क्षेत्र व्यापक हुँदै जाँदा भूबनोटमा पाइने विविधता सामाजिक संरचनासँगसँगै भाषामा पनि परिवर्तन हुन्छ” (पृ.१५-१६)। त्यसैगरी भोजपुरी भाषा र नेपाली भाषा एउटै भाषा परिवारको शाखाले गर्दा उच्चारणगत प्रभाव र उच्चारणको कारणले लेखाइमा प्रभाव हुनु सामाजिक तथा भौगोलिक वितरणका कारण भाषामा असर पार्दछ। तदनुरूप भोजपुरी भाषी वक्ताले नेपाली भाषा सिक्दा हलन्त, अजन्त, वर्णविन्यास, हिज्जे लगायत र लेखन कार्यमा त्रुटि गर्दछ।

नेपाली भाषाका शब्द उच्चारणमा भोजपुरी भाषाको प्रभाव

उच्चारण भाषाको बोलाइसँग सम्बन्धित पक्ष हो। यो बोलाइको पहिलो तथा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो। बोलाइमा अशुद्धि भयो भने उच्चारणमा अस्पष्ट हुने, अर्थको गलत भई अर्को लाग्ने, शोभनीय नहुने जस्ता सम्भाव्य रहन्छन्। उच्चारणमा शुद्धता र स्पष्टता ल्याउन बोलाइलाई स्पष्ट, अर्थपूर्ण र प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक हुन्छ। दोस्रो भाषी विद्यार्थीले भाषा सिक्दै भाषिक विविधताका कारणले उच्चारणमा प्रभाव पार्दछ। अधिकारी(२०७६)का अनुसार भाषामा कथ्य वा मौखिक भाषामा स्थानीयता अथवा मातृभूमिको धेरै प्रभाव रहन्छ। भाषा प्रयोग गर्ने वक्ता जुन सामाजिक भौगोलिक वातावरणको हो। सोही अनुसारको भाषिक रङ्गबाट उसको मौखिक भाषा केही न केही रूपमा देखा हुन्छ” (पृ. ६६)। पृथक् भाषिक पृष्ठभूमि तथा वातावरणले विद्यार्थीहरूको उच्चारणमा प्रभाव पार्दछ। भोजपुरी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली सिकाइको प्रभावलाई कक्षा चारको नेपाली पाठ्यपुस्तकको विषय तालिकाका शीर्षकहरूलाई उच्चारण गराई त्यसको प्रभावलाई यहाँ देख्न सकिन्छ :

तालिका १

विषय तालिका	उच्चारण
सबै मेरा गुरू	सबै मेरा गुरू
मलाई पुस्तक मन पर्छ	मलाई पुस्तक मन पर्छ
खेलकुदको महत्त्व	खेलकुदको महत्त्व (त्व)
भुटको परिणाम	भुटको परिणाम (ट म) अजन्त / हलन्त
कुरिलो खेति	कुरिलो खेति
सानी नदी	सानी नदी
निसाफ	निसाफ (अ)
जुनतारा छुन	जुनतारा छुन् (हलन्त उच्चारण)
सुनको मूर्ति	सुनको मुरती
साथीलाई चिठी	साथीलाई चिठी
समाजसेवी महावीर पुन	समाजसेवी महावीर पुन
नारायणहिटी दरबार सङ्ग्रहालय	नारायणहिटी दरबार सङ्ग्रहालय
घले गाउँ	घले गाव

विषय तालिका उच्चारण गर्न लगाउँदा महत्त्वलाई महत्त्व, महत्वा, महत्त, भुट शब्दमा ट् अर्थात् भुट् हलन्त, परिणाम शब्दमा म अर्थात् परिणम अजन्त, निसाफ शब्दमा फ अजन्त अर्थात् निसाफ, घमन्डको घमनड, छुन

शब्दमा न् हलन्त उच्चारणमा बलाघात रहेको देखिन्छ । भोजपुरी भाषामा 'भुट्ट' शब्दलाई नेपाली भाषामा 'भुट' उच्चारण गरिने शब्दलाई 'भुट्ट' उच्चारण गरेको पाइयो । नारायणहिटी दरबार सङ्ग्रहालय उच्चारणमा 'ण' लाई 'न' भनी 'ण' नै भनेको पाइयो । मूर्तिलाई 'मुरती' र गाउँलाई 'गाव' उच्चारण गरे । ज्ञवालीलाई 'गवाली' उच्चारण गरे । केही थप शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाउँदा बहाडनुको - बहारनु, अध्यक्षको - अदक्ष, सूर्य - सूर्ज, परिदृष्य - परिदृस, परिवर्तन - परिवरतनु, आली - आरी, गलती - गलती गरेको पाइयो । विद्यार्थीको उच्चारणलाई हेर्दा शब्दान्तमा आउने 'अ' वर्ण उच्चारणमा हलन्त र अजन्त र हलन्तको ठाउँमा अजन्तको जटिलता उत्पन्न भई उच्चारण बलाघात रहेको देखिन्छ साथै भोजपुरी कथ्य रूप नेपाली भाषाको उच्चारणमा मातृभाषाको प्रभाव परेको देखिन्छ ।

साथै थप शब्दहरूमा भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूको शब्दगत उच्चारणलाई हेर्दा केही व्यञ्जन वर्णहरूलाई अजन्तको (क, ख, ग,ञ) ठाउँमा हलन्त (क, ख, ग,ञ) वर्णका रूपमा उच्चारण गरेको पाइयो । जस्तै 'पढ', लाई 'पद्', 'सुत' सुत्, 'उठ' लाई 'उद्' उच्चारण गरे । त्यस्तै 'साभा' लाई 'साजा', 'बाघ' लाई 'बाग', 'बाढी' लाई 'बाडि', 'पढनु' लाई 'पद्नु', 'आधा' लाई 'आदा', 'बाधा' लाई 'बादा', 'भुकाव' लाई 'भुकाब्', 'टाढा' लाई 'टाडा' उच्चारण गरेको पाइयो । भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले उपयुक्त महाप्राण वर्ण प्रयोग भएका शब्दलाई अल्पप्राण वर्णका रूपमा उच्चारण गरेकाले विद्यार्थीहरूको उच्चारणमा भोजपुरी भाषाको प्रभाव परेको देखिन्छ । विद्यार्थीहरूलाई सघोष वर्ण प्रयोग भएका शब्दलाई उच्चारण गराउँदा उनीहरूले सघोष वर्णलाई अघोष वर्णका रूपमा उच्चारण गरेको पाइयो । उनीहरूले 'लोग्ने' लाई 'लोकने', 'सबै' लाई 'सबइ', 'किताब' लाई 'किताप्', 'खुबै' लाई 'खुबइ', 'बेवकुफ' लाई 'बेकुप्', 'ठनु' लाई 'ठक्नु', 'ढोग्नु' लाई 'ढोकनु', उच्चारण गरे । सघोष वर्णलाई अघोष उच्चारण गरिनु तथा सघोष वर्णहरू अघोष वर्णमा परिवर्तन हुनु भोजपुरी भाषाको वैशिष्ट्य हो । यस्तो विशिष्टता विद्यार्थीको उच्चारणमा देखा परेकाले विद्यार्थीको भाषिक उच्चारणमा भोजपुरी भाषाको प्रभाव देखिन्छ । अझ विद्यार्थीको स्वतन्त्र उच्चारणमा यसको प्रभाव बढी देखिन्छ । विद्यार्थीलाई 'ह' वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरू उच्चारण गराउँदा 'ह' वर्णको पूर्ण उच्चारण नगरी यसको लोप गरेर उच्चारण गरेको पाइयो । विद्यार्थीहरूले 'साहु' लाई 'साउ', 'सचिव' लाई 'सचिप्', 'सही' लाई 'सइ', 'केही' लाई 'केइ', 'कोही' लाई 'कोइ', 'त्यही' लाई 'तेइ', 'दही' लाई 'दइ', 'मोही' लाई 'मोइ', 'कारबाही' लाई 'कारवाइ', 'सहयोगी' लाई 'सयोगि', 'गोही' लाई 'गोइ', 'सहायता' लाई 'सायता', 'बहिष्कार' लाई 'बइस्कार', उच्चारण गरेको पाइयो । त्यस्तै 'त' लाई 'थ' उच्चारण गरेको पाइयो । जस्तै:- 'हाती' को 'हाथी' । विद्यार्थीको उच्चारणलाई हेर्दा शब्दमध्य र शब्दान्तमा आउने 'ह' वर्ण उच्चारणमा जटिलता उत्पन्न भई उच्चारण लोप भएको देखिन्छ । शब्दान्तमा 'ई'कार र 'उ'कारसँग आउने 'ह' वर्ण लोप भएर 'इ' र 'उ' मात्र उच्चारण गरेको देखिन्छ । शब्दमध्य र शब्दान्तमा 'ह' वर्ण लोप हुने विशिष्टता भोजपुरी भाषामा पाइन्छ । शब्द उच्चारणको क्रममा विद्यार्थीहरूले 'ह' वर्णको लोप गरेर उच्चारण गरेको हुँदा विद्यार्थीहरूमा मातृभाषाको प्रभाव परेको देखिन्छ ।

विद्यार्थीहरूलाई ऋकार र रकार वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाउँदा ऋकार र रकारलाई रेफमा उच्चारण गरेको पाइयो । 'कृपा' लाई 'किपा', 'वृक्ष' लाई 'बिरिछ', 'प्राप्त' लाई 'पराप्त', 'प्रसाद' लाई 'पर्साद्', 'प्रकार' लाई 'पर्कार', 'ग्रह' लाई 'गरह', 'पर्यो' लाई 'पर्यो', 'गन्थो' लाई 'गर्यो', 'प्रमुख' लाई 'पर्मुख', 'प्रशस्त' लाई 'पर्सस्त', 'प्रस्तुति' लाई 'परस्तुति', 'प्रवेश' लाई 'पर्वेश', 'प्रदेश' लाई 'पर्देश', 'प्रस्थान' लाई 'परस्थान', जस्ता उच्चारणमा रेफको प्रयोग गरेको पाइयो । यसका साथसाथै 'ण' वर्ण प्रयोग भएका शब्दहरू उच्चारण गर्न लगाउने विद्यार्थीहरूले 'ण' वर्णको ठाउँमा 'न' वर्णको उच्चारण गरेको पाइयो । विद्यार्थीहरूले 'गणेश' लाई 'गनेस्', 'निर्माण'

लाई 'निर्मान्', 'प्राण' लाई 'परान्', 'प्रणाम' लाई 'पर्नाम्' उच्चारण गरेको पाइयो । ऋकार र रेकार रेफमा बदलिएर उच्चारण हुनु तथा 'ण' वर्ण 'न' वर्णका रूपमा उच्चारण हुनु भोजपुरी भाषाका उच्चारणगत विशिष्टता हो । यो विशिष्टता विद्यार्थीहरूको उच्चारणमा देखिनु भोजपुरी भाषाको प्रभाव हो भन्न सकिन्छ ।

विद्यार्थीको उच्चारणमा केही ध्वनि विपर्यासका विशेषताहरू पनि देखिन्छन् । विद्यार्थीहरूले उच्चारण गर्दा 'बाख्रो' लाई बाख्रो' 'खम्पो' लाई 'खस्रो', 'तेम्पो' लाई 'तेस्रो', 'पातलो' लाई 'पाल्तो', 'बाखलो' लाई 'बालखो', 'कसले' लाई 'कल्ले', 'तित्रो' लाई 'तिथो' का रूपमा उच्चारण गरेको पाइन्छ । यसै गरी शब्दमा प्रयोग भएको व्यञ्जन वर्ण 'य' लाई स्वर वर्ण 'ए' का रूपमा उच्चारण गरेको पाइयो । 'भए' लाई 'भय', 'जय' लाई 'जए', 'महोदय' लाई 'मोदए', 'कतिपय' लाई 'कतिपए', 'विजय' लाई 'विजए', 'पूजनीय' लाई 'पूजनिए', 'आदरणीय' लाई 'आदर्नीय', 'समय' लाई 'समए' का रूपमा उच्चारण गरेको पाइयो । उच्चारणका क्रममा ध्वनि विपर्यास हुनु र 'य' अर्धस्वरलाई 'ए' स्वरका रूपमा उच्चारण गरिनु भोजपुरी भाषाको विशेषताभित्र पर्दछ । यी र यस्तै किसिमका विशेषताहरू विद्यार्थीको उच्चारणमा देखिनु भाषागत प्रभाव देखिन्छ ।

नेपाली वर्णविन्यास (लेखाइ) मा भोजपुरी भाषाको प्रभाव

भाषामा प्रयुक्त वर्णहरूलाई मिलाएर लेख्ने कार्यलाई वर्णविन्यास भन्ने गरिन्छ । वर्णविन्यास भाषाको लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित पक्ष हो । वर्णहरूको उचित रखाइक्रम मिलाउने काम वर्णविन्यास हो । "वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित प्रक्रिया हो र लेख्य भाषामा प्रयोग हुने शुद्ध स्पष्ट र स्तरयुक्त लिपि स्वरूप हो" (शर्मा र पौडेल, २०६८ पृ. ३९७) । वर्णविन्यासले लिप्यात्मक भाषालाई शुद्ध, सुस्पष्ट र स्तरीयता कायम गर्दछ । वर्णविन्यास लेख्य भाषासँग सम्बन्धित भए तापनि विद्यार्थीहरूको भाषिक पृष्ठभूमि, उच्चारण अवयव, संवेग वातावरण आदि जस्ता विविध पक्षले वर्णविन्यासमा पनि प्रभाव पार्दछ । यहाँ भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारणको क्रममा अभ्यास गरेका शब्दलाई मौखिक रूपमा उच्चारण गरी (शिक्षक) लेखन लगाइयो र उनीहरूको उच्चारणले लेखाइ (वर्ण विन्यास) मा के-कति प्रभाव पार्यो भनी विश्लेषण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

नमुनाको रूपमा छनोट भएका विद्यार्थीहरूलाई उच्चारण गराइएका सबै शब्दलाई श्रुतिलेखन गर्न लगाउँदा विद्यार्थीहरूले सबैको सबइ, महत्त्वको महत्त्व, महत्त्वा, निसाफको निसाब, महावीर महाबीर, घमन्डको घमनड, चिठीको चिटी, महत्त्वा,मूर्तिको मुरती लेखेका पाइयो । त्यस्तै 'गाई र अन्य तस्विर' सेतो पाटी टाँसी निबन्ध र व्याख्या लेखन लगाउँदा आँखालाई आँख, घाँसलाई घास, बारी को बाटि, दिन्छलाई देन्छ, खान्छको खाहेछ, खाउछ, चार ओटा को चार गो, सिङ्गको सिनग, सिंघ, सिङ, पुच्छरको पोछरी, पुछर, हेर्छको ताक्छ, मुखको मुह, अगाडिको आगारी लेखेको पाइयो भने अन्य तस्वीरहरू आलीलाई आरी, खोलालाई नदी, कुलोलालाई पोइन, भैसीलाई भइस, नालालाई मोरी आदी नामबाट स्थानीय भाषामा उच्चारण गरे । आँख, घास, सिंघ, चार गो, पोछरी, ताक्छ, मुह, आगारी भोजपुरीमा प्रयोग हुने शब्दहरू हुन् । त्यस्तै बारीको रि टि, दिन्छको देन्, पुच्छर को पोच्छ, खान्छको हे, उ आदि शब्दमा सामान्यता अभ्यासको कमी भए तापनि भोजपुरी भाषाको जीवन प्रयोग शब्दका प्रभाव नेपाली भाषा प्रयोगमा असर परेको देखिन्छ ।

विद्यार्थीलाई सघोष वर्ण प्रयोग भएका 'लोम्ने', 'सबै', 'किताब', 'खुबै', 'ठम्नु', 'ढाम्नु', 'बेकुफ' जस्ता शब्दहरू श्रुतिलेखन गराउँदा 'लोकने', 'किताप', 'ठक्नु', 'ढाक्नु', 'बेकुप' शब्दहरू लेखेको पाइयो भने 'सबै' र 'खुबै' शब्दको श्रुतिलेखन शुद्ध पाइयो । यसमा पनि उच्चारण र प्रयोग अभ्यस्तताको प्रभाव देखिन्छ । शब्दमध्य शब्दान्तमा 'ह'

वर्ण प्रयोग भएका 'महाराज', 'सहमति', 'साहु', 'सही', 'कहीं', 'कोही', 'केही', 'कारवाही', 'सहयोगी', 'सहायता', 'साहित्य', 'बहिष्कार', 'दही', 'मोही', 'गोही', शब्दको श्रुतिलेखन गराउँदा 'साउ', 'कोइ', 'दई', 'मई', 'सायता', 'कारबाई', 'गोई', जस्ता शब्दहरू लेखेको पाइयो । 'सहमति', 'सही', 'केही', 'साहित्य', 'बहिष्कार' शब्दहरूको श्रुतिलेखन शुद्ध गरेको पाइयो । यसमा प्रयोग अभ्यस्तता भएका शब्दहरूको श्रुतिलेखनमा कम त्रुटि गर्नु र कम लेखन व्यवहारमा कम प्रयोग हुने शब्दमा उच्चारण प्रभाव देखिनु सुस्पष्ट भाषाको प्रभाव देखिन्छ ।

विद्यार्थीहरूले ध्वनि विपर्यास उच्चारण गरेका शब्दहरू 'बाख्रो', 'तेस्रो', 'दोस्रो', 'तित्रो', 'पाल्तो', 'बाखलो', 'भोजपुरी', 'कसले' जस्ता शब्दको श्रुतिलेखन गराउँदा 'बार्को', 'तेस्रो', 'तित्रो', 'पाल्तो', 'बाख्रो', 'भोजपुरी' शब्दहरू लेखेको पाइयो भने कसले दोस्रो शब्दको शुद्ध लेखन पाइयो । ध्वनि विपर्यासका रूपमा उच्चारण गरिएका शब्दहरूमा प्रयोग अभ्यस्तता र उच्चारणगत प्रभाव देखियो । यस्तो प्रभाव पनि प्रकारान्तर रूपमा भाषिक पृष्ठभूमिकै प्रभाव मानिन्छ । यसको प्रयोग लेखनभन्दा कथ्य भाषामा बढी प्रयोग व्यवहार गरेको पाइयो । यसका साथै 'स' लाई उच्चारण गर्दा 'सहः' 'ह' को प्रयोग पनि लेखनका क्रममा देखिएन । विद्यार्थीहरूले 'सय', 'सकियो', 'सक्यो', 'सच्यो' साथै पढ, सुत, उठ जस्ता शब्दहरूको श्रुतिलेखन गराउँदा शुद्ध लेखन गरेको पाइयो ।

यसरी विद्यार्थीलाई उच्चारण अभ्यास गराइएका शब्दहरूको श्रुतिलेखन गराउँदा उच्चारणको थोरबहुत प्रभाव भने वर्णविन्यासमा परेको देखियो । प्रयोग व्यवहारमा अभ्यस्तता भएका शब्दहरूको लेखनमा उच्चारणको कम प्रभाव देखियो भने लेखन अभ्यासमा कम प्रयोग हुने शब्दहरूको श्रुतिलेखनमा उच्चारणको प्रभाव बढी देखियो । कथ्य रूप नै भाषाको जीवन्त पक्ष भएकाले कथ्य रूप (उच्चारण) को वर्णविन्यास (लेखन) मा प्रभाव देखिनु भाषिक पृष्ठभूमिको प्रभाव कायम रहनु हो ।

निष्कर्ष

भोजपुरी भारोपेली भाषा परिवारको भारत-इरानी शाखाअन्तर्गतको हिन्द आर्य भाषा उपपरिवारको पूर्वी समूहमा पर्ने विहारी उपसमूहको पश्चिमी भाषा हो । कालखण्डअनुसार भोजको नामबाट भोजपुर र भोजपुरबाट भोजपुरी, देहाती पुनः भोजपुरीको मान्यता पाएको देखिन्छ । भोजपुरी भाषामा औपचारिक रूपमा शिक्षादीक्षा नीति वा बोल्ने वक्ता नरुचाए पनि नेपालको प्रत्येक जनगणनामा तेस्रो स्थानमा रहँदै आएको छ । यस भाषाका मातृभाषीहरू सबै प्रदेशमा भए पनि बारा, पर्सा, सर्लाही, रौतहट, चितवन, नवलपरासी (सुस्ता पूर्व र सुस्ता पश्चिम) र रूपन्देही जिल्लामा बढी जनघनत्व रहेको छ । भारोपेली भाषा परिवारका भोजपुरी भाषाका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्दछन् । विद्यार्थीहरू नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा भोजपुरी भाषाको विशेष गरी उच्चारण र वर्णविन्यास (लेखाइ) ध्वन्यात्मक रूपमा एकै भए पनि तल्लो तहका विद्यार्थीहरूमा बढी प्रभाव परेको पाइन्छ । शब्दान्तमा आउने 'अ' वर्ण उच्चारणमा हलन्त र अजन्त जटिलता उत्पन्न भई उच्चारण बलाघात पर्याप्त अभ्यासको कमी भएका केही शब्दहरू भुट्ट, ण, गाव उच्चारण गर्नु साथै वर्णविन्यासमा आँख, घास, सिंघ, चार गो, पोछरी, ताक्छ, मुह, आगारी भोजपुरीमा प्रयोग हुने शब्दहरू भएको नेपाली भाषा सिकाइमा प्रभाव परेको देखिन्छ साथै विद्यार्थीहरू नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा भोजपुरी भाषाको विशेष गरी उच्चारण र वर्णविन्यास (लेखाइ) बढी प्रभाव परेको पाइन्छ । विद्यार्थीहरूले उच्चारण गर्दा महाप्राण ध्वनिलाई अल्पप्राण, सघोष ध्वनिलाई अघोष, शब्दमध्य र शब्दान्तमा 'ह' को लोप पञ्चम वर्णलाई 'न' रूपमा उच्चारण ध्वनि विपर्यासगत उच्चारण ऋकार र रकारको रेफगत उच्चारण, अर्धस्वर 'द' को ए उच्चारण गरेको देखिन्छ । यस्तो उच्चारणगत विशेषता भोजपुरी भाषाका विशेषता

भएकाले विद्यार्थीहरूको उच्चारणमा भोजपुरी भाषाको प्रभाव देखिन्छ भने यो प्रभाव वर्णविन्यास (लेखाइ) मा पनि विद्यमान छ । भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरू उच्चारण र वर्णविन्यास (लेखाइ) क्षेत्रमा यस्ता पक्षहरू देखिनु भाषिक पृष्ठभूमिको प्रभाव तथा भाषागत विशिष्टता पनि हो । अतः नेपाली भाषाका उच्चारणगत शब्दहरू भोजपुरी भाषाका शब्दहरूसँग केही हदसम्म मेल खाने देखिन्छ ।

सन्दर्भसूची

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६७), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०७४), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान*, (छैटौँ संस्करण) काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार ।

अशक, गोपाल (२०७९), *नेपालीय भोजपुरी साहित्यको इतिहास*, काठमाडौं: नेपाल प्रज्ञा - प्रतिष्ठान ।

अशक, गोपाल र शर्मा, विश्वम्बरकुमार (२०७७), *भाषा र भोजपुरी भाषा*, काठमाडौं: ऐरावती प्रकाशन प्रा.लि. ।

खनाल, पेशल (२०८०), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति* काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।

गौतम देवीप्रसाद र चौलागाईं, प्रेमप्रसाद (२०७०), *भाषाविज्ञान*, काठमाडौं : पाठ्यसामग्री प्रकाशन ।

ग्रियर्सन, अब्राहम (१९०२) *लिङ्ग्विस्तिक सर्वे अफ इण्डिया, भाग-५*, कलकत्ता : गवर्मेन्ट प्रेस इन्डिया ।

ठाकुर, गोपाल (२०७९), *मातृभाषाको रूपरेखा (भाग-३)*, कमलादी, काठमाडौं : नेपाल प्रज्ञा - प्रतिष्ठान ।

तिवारी, शकुन्तला (२००९), *भोजपुरीकी रूपग्राहिक संरचना*, कानपुर विकास प्रकाशन ।

नेपाल सरकार कानून न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय (२०७२). *नेपालको संविधान*. काठमाडौं : कानून किताब व्यवस्था समिति ।

बन्धु, चूडामणि (२०७३), *भाषाविज्ञान*, (नवौँ संस्करण) ललितपुर : साभा प्रकाशनको छापाखाना ।

भाषा आयोग (२०८० आषाढसम्म), *भाषा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन(सातौँ)* : शङ्खमुल, काठमाडौं ।

शर्मा केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६८) *नेपाली भाषाशिक्षणका सन्दर्भहरू* काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

Caste/Ethnicity Report (2078), *Population by second tongue language and sex* : Thapatha kathmandu. <https://censusnepal.cbs.gov.np/results/downloads/caste-ethnicity>

Chaudron, C (2009), *Second language classrooms*. New Delhi : Cambridge University Press.

Chomsky, N. (1965), "Formal discussion: the development of grammar in child language," in Bellugi, N. and Brown, R. (eds), *The aquisition of language*. (Lafayette, Ind : Purdue University press).